զարի եւ Ճնօղացն իմ ըստ մարմնի, հօրն իմ տէր Մինասին եւ մօրն իմ Պաղէսային. եւ եղբօրն իմոյ Յովհաննէս գրչի, որ աշխատեցաւ ընդ իս ի սրբագրելն եւ սակաւ մի տեղ նա գրեաց ի Դանիէլէ մինչեւ Եզեկիէլի կէսն. զոր Տէր Աստուած օր ըստ օրէ աւելացուսցէ պէնորհս սորա: Նաեւ հոգեւոր ծնօղին իմոյ եւ ուսուցանողի ի յարհեստ գրչութեան տէր Մինաս քահ. քարտուղարին, որ բազում աշխատեցաւ ընդ անարժանութիւնս իմ...» (Էջմիածին, 187, թղ. 453բ): Իսկ թղ. 356բ, Մատթէոսի սկիզբը նկար մը խաչելութեան, չորս անկիւնը՝ չորս Աւետարանիչները, ստորեւ՝ ստացիչն՝ Յովասափ Արծրունեցի եւ իր որդին ծնրադիր. վերեւ՝

«Տէր Յովասափ ստացող ամին,
Պետրոս որդեակին իւր ընդ նմին,
առ քեզ գոչէն Տէրդ երկնային,
Ընդկալ զյանցանս մեղաց սոցին:»

Զմեղուցեալ Եղիազար նկարող պատկերացս յիշեա Տէր եւ ողորմեա» (Էջմ. 187):

60· 1640· Փիլիպպոս կաթողիկոս, որ կ'ուզեւորէր դէպի Երուսաղէմ, հանդիպելով Ամթէ, կը յանձնէ Եղիազար գրչին կիսատ մնայն լոքով նկարազարդուած Աւետարան մը, որպէս զի լրացնէ: Եղիազար կը կատարէ կաթողիկոսին խնդիրքը ամենայն վայելչութեամբ. «ոսկենկար անկուածով եւ երկնագոյն լապվարտով, զհամաբարբառան եւ զՆնօրինականն ըստ վկայելոյն յիւրաքանչիւր տեղիս. նաեւ զթվերոյն եւ զգրին եւ զաէրունական անուանց զոսկին եւ զերանկս լիով կատարեալ»:

Հ· Ն· ԱԿԻՆԵԱՆ

ԿԻԼԻԿԻԱՑԻ ՎԱՆՔԵՐԸ

(Շարունակութիւն եւ վերջ:)

70· ՍԵՒ ԼԵՐԻՆ ԿԱՄ ԼԵՐԱՆ ՎԱՆՔԵՐԸ

Անունը սեւ է, բայց ինքը սպիտակ է եւ սուրբ կամ ճշդագոյնս սրբատեղի, ուր քանի մը զար հայազգի եւ օտարազգի միանձներ ճգնեցան եւ զիտութեամբ պարապեցան:

Սեւաւ Լերինք կամ Սեւ լեռները կամ Ամանոս լեռները Տաւրոսեան լեռներու մէկ բազուկն են եւ Ծովային Կիլիկիոյ մէջ կը գտնուին: Հոն հաստատուած էին բազմաթիւ ճգնաւորներ եւ մենաւորներ (Սրբոյն Ներսէսի Շնորհալւոյ Պատմութիւն Վարուց, ԺԴ. Սոփերք, Վենետիկ 1854, էջ 29): 1028ին Ռոմանոս կայսրը «Եկեալ հանդիպի լերինն, որ կոչի Սեաւ, եւ տեսանէ անդ բազմութիւն վանորէից եւ զմենաստանս միայնակեացս, որք ի մարմնի գոլով զանմարմնացն բերկրին զնմանութիւն, որք միով այծենիւ կամ բաճկոնաւ չառանան... երկաթի բրիչ ի ձեռն առեալ խոնջեալ աշխատին ի զարի սերմանեաց պատրաստել զօրապահիկն կենդանեաց...: Զսոսա տեսեալ թագաւորին հարցանէր արժանաւորաց իւրոց. Զի՞նչ են այդ բազմութիւն հերետիկոսաց. եւ նոքա ասեն. Սոքա ամենեքեան երամք ազօթողաց են...: Պատասխանի տուեալ թագաւորն ասէ՝ Զկնի պիտոյ ազօթք նոցա, այլ գրեցէք յամենայն վանորէիցն ազեղնաւորս ի ծառայութիւն իմում թագաւորութեանս» (Արխատակս Լատ. Պատմ., Վենետիկ 1901, էջ 31): Թագաւորին հրամանը չի կատարուիր, վասն զի զժրախտութիւններու կը հանդիպի ինքը, բայց 1066ին Աչին պարսիկ ամիրային առեն «բազում անձինք ի սրոց կրօնաւորացն մատնեցան ի բերան սրոյ եւ յայրումն հրոյ եւ եղեն կերակուր գազանաց եւ թռչնոց» (Մատթ. Ուռհ., էջ 223): Պատմագիրը չբունաւելով իր խօսքը կը յաւելու՝ «Անթիւ վանորայք... այրեցան հրով»: Մօխիրներու վրայ նորեր կը բարձրանան եւ վանական կեանքը վերստին կ'ընձիւղի եւ կը ծաղկի: Հայ իշխաններէն ու թագաւորներէն, կաթողիկոսներէն եւ վարդապետներէն կը գնահատին ու քաջալերուին ճգնաւոր ու վանաւուն ու քաջալերուին ճգնաւոր ու վանականները: Եւ չատերը այն տեղ փնտռեցին իրենց սրտին հանգստութիւնն ու մտքին զարգացումը: Եւ գան իրենց յուսացածներն ու բաղձացածները (հմմտ. Հայապատում, էջ

91· Մ. Ուռհ., էջ 185, 259, 287, 333· Վարդան, էջ 116· Սմբատ., էջ 42· Ալիշան, Սիսուան, էջ 405 եւն. Ն· Շնորհալի, Վիպասանութիւն, Վենետիկ 1830, էջ 548—556):

Սեւ լերան հայկական վանքերն ու անապատներն են՝

1· Պառլահոյ վանքը,
2· Արեգի վանքը,
3· Շուղր վանքը,
4· Բարսեղեանց վանքը,
5· Վարդկան վանքը,
6· Մաչկեւոր վանքը,
7· Քարաչիթու վանքը,
8· Շափիրին վանքը,
9· Պաղակճակ վանքը:

Աստնց ամէնուն վրայ իբենց այբենական կարգովը խօսեցանք ու պիտի խօսինք:

71· ՍԻՄԱՆԱԿԱՑԻ ՎԱՆՔԸ

Անարզարայի մերձ վանք մը, ուր ժամանակ մը Ներսէս Լամբրոնացի կ'ըլլայ: Կրնայ ըլլալ որ յունարնակ եւ հայարնակ միաբնեայ ըլլայ (Սիսուան, էջ 66 եւ նաստան մը եղած ըլլայ (Սիսուան, էջ 200):

Գրիգոր Ա· Պահլ Տրամախօսութեանց Թարգմանութեան Յիշատակարանին մէջ կը կարդանք... «Իսկ ապա եկեալ ի վանան որ Սիմանակլա կոչի հուպ Անարզարա, յորում բազում գրեանք ի յունական գիրս աւանդեալ էին, մանրամասնաբար խուզեալ գոյս գիրս եւ հրճուեալ այնչափ ինդութեամբ, որպէս գիտեն փորձքն ուսուսնասիրութեան, որ է նոյն եւ աստուածախրութիւն, առեալ զնացի ի հայրապետական աթոռն որ կոչի Հոռոմկլայ յաղին Եփրատայ...» (Մաենաղարան, էջ 358—360· Սիսուան, էջ 200· Յիշատ. Ձեռ., Ա·, էջ 479): Այս տողերէն պայծառ կ'երեւայ որ զարգացած վանք մըն էր:

72· ՍԻՍԻ ՎԱՆՔԵՐՆ ՈՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆԸ

Ռուբինեաններու եւ Լեւոնեաններու հարստութիւններու շրջաններուն եւ ապա մինչեւ մեծ Եղեռն հայ-կիլիկեան կաթողիկոսներ իրենց գահերը հաստատեցին մասնաւորապէս Հոռոմկլայի եւ Սիսի մէջ: Կանգնեցին ու բարձրացուցին չէնքեր-եկեղեցիներ վարեցին, գործեցին ու արդիւնաւորութեան եկեղեցականներ ու միաբաններ: Հռոմկլայ[25] կ'ըլլայ յատկապէս գրչագրութեան կեդրոն մը, իսկ Սիսի Գլխիրացի (Հին վանք) եւ Ս· Լուսաւորչի կամ Ս· Երրորդութեան (Նոր վանք), նաեւ Ս· Աստուածածնի եւ Ս· Անդրէասի, Ս· Գէորգի վանքերու մէջ, ինչպէս նաեւ վանդոյ Ս· Նշանի հովանիին ներքեւ աւելի նուազ թիւով մատեաններ կը գրուին ու կը նկարազարդուին: Աստնցմէ ոմանց մասին մեր այս գրութեան մէջ քանի մը տող արդէն մեր այս գրութեան մէջ քանի մը տող արդէն մեր այս գրութեան մէջ քանի մը տող նուիրուած է, իսկ ուրիշներու մասին յարմար առթիւ խօսք պիտի ըլլայ (սակայն հմմտ. Ինճիճեան, Նոր Հայաստան, էջ 361—362· Սիսուան, էջ 211 եւն. Կիլիկիա, էջ 125 եւ 372· Հանդէս Ամսօրեայ, 1901, էջ 305, նոյնը 1908, էջ 330· Արաքս, 1889, էջ 46· Արարատ, 1914, էջ 1013—1016· Բիւզանդիոն, 1901, թ. 1415, 1903, թ. 2047, 1899, թ. 961, 969, 970, 1900, թ. 991, 1000 եւն. Արեւելք, 1895, թ. 3460, 3462, 1905, թ. 5770· Մամմումէի էֆքեար, 1901, թ. 155· Մասիս, 1905, էջ 74· Lohmann E. Im Kloster Sis... Strigau 1901, էջ 1—34 եւն եւն):

Սիսի մէջ Աստրինները վանքերու մենաբաններ ունէին (Սիսուան, էջ 221—222):

73· ՍԻՍԵՌՆՈՒՏԻ ՎԱՆՔԸ

Հ· Ալիշան կիլիկիոյ վանքերու շարքին մէջ կը յիշէ այս վանքը, որուն լատիներէն անունն է Sisernot; սակայն որեւէ տեղեկութիւն չի տար (Սիսուան, էջ 66): Նմանապէս եւ ալ այդ վանքի մասին որեւէ ծանօթութիւն չունինք՝ պղրիւրէ մը:

74· Ս· ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՈՒԼՆԵՑԻՈՑ ՎԱՆՔ

Հ· Ինճիճեան կը գրէ Ցայսմ լերին մերձ Ֆռնուզի է մենաստան Ս· Սթեփանոս Ուլնեցոյն, որ միով ժամու հեռի անկանի ի Ֆըռնըզ, իսկ գիւղիամբք այդ լերին առ սառոտուցն է մատուռն եւ ի մատրանն անդ գերեզման սրբոյն (Նոր Հայաստան, էջ 376):

Իսկ Գալուստեանի հաւաստումներու համաձայն Ֆռնուզի ձորագետին վերեւը Կոկիսոնի հարաւային կողմը կը գտնուի կանչի: Հոն կան Ս· Ուլնեցւոյ նուիրուած մատուռ-

[25] Հռոմկլայ գտնուելով Մարաշի եւ Այնթափի արեւելքը Հ· Ալիշան — որուն հետեւող ենք — չատ իրաւացիօրէն զայն կիլիկիոյ մաս չէ նկատած եւ ատոր մասին իր Սիսուանին մէջ չէ ծանրացած: Պատմութեան տուեալներու համեմատ է այդ:

© National Library of Armenia

նեը (Մարաչ, էջ 64)։ Կոչուած է Կանչոյ վանք հաւանօրէն համանուն բարձին մեր ըլլալուն պատճառով։ Վանահայրներէն կը յիշուի Կիրակոս (Սիսուան, էջ 66 եւ 193—194· համմ. Կիլիկիա, էջ 333)։

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կիրակոս 1473ին կը գրէ Աւետարան մը ի վանս սրբոյն Սահակայ ի Կանչու[26] (Մանդումէի էֆքեար, 1870, Թ· 1116)։

Կամաւք ողորմածին Քրիստոսի կացեալ գիրս այս ի գանձս վկայարանի գերափառ վկային Քրիստոսի սրբոյն Սահակայ Ուլնեցւոյն յիշատակ Մարաիրոս քահանայի առաջնորդի սորա, որ սաղրելոյ նախանձաւղ չարին ի հոսմանէ ձեռն ըմբռնեալ մեռաւ հանդերձ արամբ մի, որոյ անունն էր եւ Նոր Մարտիրոս... աղաչեմ... ողորմութիւն ի Տեառնէ խնդրեցէք նոցա եւ վշտացեալ հոգեւոր եղբարցս նմա Պետրոսի, Թորոսի եւ եղկելոյս Վարդանայ...։ Այլ եւ աղաչեմ, ոյք այժմ էք սպասաւոր սրբոյդ — Թորոս եւ կարապետ եւ Կոստանդին եւ Բ· Յովհաննէս... զի խնամով կալցի սա... ի թվ· ՉԿԹ — 1320 (Ակինեան Հ· Ն·, Հաւաք· Յիշատ· էջմ· Թ· 2311)։

Այդ գրեցաւ պատմութիւն վարուց երից եղբանեալ Քահանայապետի, տիեզերաց վարդապետին եւ եկեղեցեաց Քրիստոսի Լուսաւորչին Յովհաննու Ոսկեբերանին ի սուրբ եւ մեծափառ եւ հռչակաւոր ուխտս սուրբ Սահակայ Ուլնեցւոյն եւ երիսուն եւ չորս ընկերացս իւրոց· ձեռամբ մեղաւորի եւ անարժանի Սահակայ (ի թուին Հայոց ՉՀԷ — 1328 — ի թագաւորութեան բարեպաշտին Լեւոնի եւ ի հայրապետութեան Տեառն Յակոբ ի ժամանակի առաջնորդութեան եւ վերատեսչութեան սուրբ եւ քաջամարտիկ վկայիցս հօր Թորոսի ուսուցչի իմոյ եւ հեզահոգի վարկալի Կոստանդնի եւ այլ միաչունչ եղբարցս կարապետի եւ Թորոսի, երկու Յովհաննիսի եւ Սահակայ հասակակցի իմոյ եւ միւս Սահակայ եւ Վարդանա։ Յիշեցէք զվերապրեալ անուանս ի սրտահառաչ պաղատանս ձեր...։ Յիշեցէք զԲարեզ անառս մեր եւ զԹորոս կրաւնաւոր, զՍահակայոս զպիրն, զԿոստանդին զպիրն (Աճէմեան, ԺԴ· դարի հայ· Ձեռ· Յիշատ·, էջ 211)։

[26] Կայ Կանչուայ վանք մը Կիպրոսի մէջ (համմ. Աճէմեան, ԺԴ· Դարի հայ Ձեռ· Յիշատ·, էջ 135, համմ. Բահուբան, Կիպրոս, էջ 70 եւն)։

Պատարագամատոյցի մը յիշատակարանի մէջ կայ՝ «Իմ հալալ արդեանց գնեցի զայս Խորհրդատեառս անհաւատից ձեռաց եւ կապել տուի եւ տարի տուի Ս· Սահակայոս Ուլնեցւոյ տաճարին, որ չէիք եւ արի յիշատակ իմ հոգւոյս եւ ծնողաց մեղաւորներկ Սարգիս վարդապետ ի թվին ՌՃԺԳ (1664) ի դուռն Ս· Սահակայոս վանացս...» (Հանդ· Ամս· 1894, էջ 51)։

Տարիներ յետոյ — 1731ին — եղեալ անտեսը զայն կրկին «ետ յիշատակ ի դուռն սրբոց կարապետին եւ Սրբոյն Սահակայոս վանացս» (անդ, էջ 51)։

Գծագրութիւն եղեւ սորին — Յայսմաւուրքի — ի Գերմանիկ կոչեցեալ... Յառաջնորդութեան սուրբ աթոռին Կիլիկիոյ մենաստանին ակր Մատթէոս դիտապատին։ Իսկ առաջնորդք մեր երկրին Ցռնոս գեօղի կոչեալ վանքին Ուլնեցւոյն սուրբ Սահակայոսին։ Ծերուն կոչեալ վարդապետին։ Եւ Զէյթունոյ մեծ դղեկին։ Սքանչելագործ մենաստանին։ Տիրամայր սուրբ Աստուածածնին։ Եւ սուրբ Փրկչին ուխտատեղին։ Սոցա առաջնորդ եւամեծին։ Աբբ եւ քաջ ռարուներն։ Հովիւ ընտրեալ այս նահանգին։ Եւ գծողի զրոյս սըմին։ Սարգիս երէց վրիպակին... 1703ին (Սիւրմէեան, Յուց· հայ· Ձեռ· Հալէպի Ս· Քառասնից եկեղեցւոյ, Ա·, էջ 277)։

75. Ս. ՍՈՓԻԱՅԻ ՎԱՆՔԸ

Սխալ նշանաւոր եկեղեցիներէն եղած են Ս· Աստուածածին եւ Ս· Սոփիա։ Այս երկուքն ալ վանք կոչուած են, զի յաջորդաբար եղած են կաթողիկոսներու աթոռանիստ հետեւարար ունեցած են քահանայարան — վանք, որոնց մէջ բնակած են եկեղեցականներ, որոնք իրենց ազատ պահերուն զբաղած են նաեւ գիտութեամբ ու գրչագրութեամբ (Սիսուան, էջ 222 եւ Դիւան Դ· յաւելուած, էջ 721)։

76. ՎԱՀԿԱՅԻ ՎԱՆՔԸ

Վահկայի մէջ գրուած են բազմաթիւ Ձեռագիրներ եւ ասոնք ենթադրել կու տան որ հոն եղած են բազմանդամ եւ գիտութեան նուիրուած քահանայաուններ եւ նաեւ գուցէ վանքեր կամ գոնէ վանք մը (համմ. Պօղոսեան, Հաճընի ընդհր· պատմութիւն, էջ 21)։

Հետեւեալ Յիշատակագրութիւնը չեմ գիտեր վահկայի ջրվակայքը գտնուած ո՞ր վանքը կ'ակնարկէ· Գերեցաւ (Աւետարանս 1269ին) ի գաւառս Կիլիկիա ի սահմանս ասւածապահ գեղեկիա վահկայ ի վանս որոյ անունն է (Չէ նշանակուած)... Ընդայ կոչի, նաեւ Հովանեաւ Ս· Զաւրավարացս եւ Ս· Նշանդ հովանեաւ Ս· Զաւրավարացս եւ Ս· Նշանաց ձեռամբ մեղաւորիս Սահմանոսի...[27]։

Ձեռագրի մը յիշատակագրութեան մէջ կը կարդանք՝

Եւ արդ գրեցաւ ձեռամբ իմով բազմամեղ նորընծայի եւ սուտանուն գրչի յԱւետիսի ի թվականութեանս հայկազնեայ տումարիս ՌՃԼԶ (1687) ի հրեշտակակրօն աստուածառուրչի եւ գերահռչակ վանքս սուրբ Լուսաւորչի եւ գերահռչակ վանքս սուրբ Նիկողայոսի յայն եւ Սեդրեատրոսի հայրապետին յայն, որ աստ կան ի պահպանութիւն ամենայն հաւատացեալ Քրիստոսէ եւ Թիւն ամենայն հաւատացեալ Քրիստոսէ եւ գոհ արդ վահկայ (Քէչէեան, Յուց· հայ· Ձեռ· Հալէպի Վ· Կարապետեան, Ա·, էջ 331)։

77. ՎԱՐԴԿԱՆ ՎԱՆՔԸ

Սեւ լերան այն վանքն է, որուն մէջ Երկրաչարժի մը հետեւանքով կը մահանայ «Մեծ վարդապետն Մաշկեւորն» (Սիսուան, էջ 407)։

78. ՎԻՄԻ ԱՆԱՊԱՏԸ

Կը կասկածիմ թէ Կիլիկիայի մէջ ըլլայ։ Ծանօթ սա յիշատակագրութենէն·

Ի թուականիս ՈՁԴ — 1235 — գրեցաւ...։ Այդ գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ Սահակայոսի մականուն Սահփարեզայի յայժմ վիմ ընդ հովանեաւ Ս· Աստուածածնայ եւ Ս· Նշանին։ Այդ որ կարդայք կամ գաղափարէք յիշեցէք զիս զանպիտանս եւ սուտանուն քահանայ եւ գծողդան իմ գՀայրն իմ Դաւիթ զրեհատրածն եւ զմայրն իմ զՎարդուց... վարժարանի ի Կարին, թ· 31)։

79. ՏՐՈՒԱՑ ՎԱՆՔԸ

Կիլիկիայի վանքերէն չէ կարելի համարել (համմ· ասա Պարլահոյի վանքը)։

[27] Համմ. Լալայեանց, Յուց· հայ· Ձեռ· Վարպետութեան, էջ 95։

80· ՓԻԼԻՊՊՈՍԵԱՆՑ ՎԱՆՔԸ

Գիտենք թէ այս վանքը կը գտնուի Կիլիկիայի մէջ, բայց չենք կրնար ըսել թէ անոր ո՞ր կողմը եւ ո՞ր բաժինին մէջ։ Եղած է եպիսկոպոսանիստ։ Գրիգոր եպիսկոպոսը ներկայ կը գտնուի Լեւոն Ա· Մեծագործի պահակալութեան հանդէսին (Սիսուան, էջ 62, 66)։

81· ՓՈՍ ԱՆԱՊԱՏԸ

Հ· Ալիշան կը գրէ՝ «Արդ յայտ է թէ կամ ամենեւին նոյն եւ երկանուն էր (այս է՝ Դրազարկ եւ Փոս) հռչակաւոր մենաստանն (Դրազարկ) եւ վասն զրկին այսպէս եւս կոչեցեալ կամ երկմանեայ, որպէս եւ յայլ մեծամեծ վանորայս էին զաւուցեալք կայանք միաբանակեցեաց յառանձնակեցեայ, այսինքն վանք եւ անապատ» (Սիսուան, էջ 234)։

Մինչ այսպէս՝ Հ· Ալիշան Փոս կը միացնէ Դրազարկի հետ, Հ· Ակինեան զայն կը նոյնացնէ Խորին անապատի հետ, բայց ապա կը բաժնէ եւ վարչութեամբ միացած կը համարէ· կը գրէ «Ինձ կը թուի թէ այս Խորին վանքը նոյն է Փոս անապատի հետ» (Ակինեան, 1940, էջ 43, մանրամասնօրէն համմ· ասա Խորին վանքը)։

Իմ համոզումս այս է որ՝ այս վանքերը — Փոս, Խորին, Դրազարկ եւն — իրարու մերձ վանքեր են եւ ունեցած են իրարու հետ սերտներու ընթացքին վարչական եւ կառավարական եւ մանաւանդ կանոնական կապեր եւ յարաբերութիւններ, նաեւ անոնց առաջնորդները տեղափոխուած են մէկ վանքէ միւս վանքը եւ կամ երբեմն վարած են մէկ երկու վանքի առաջնորդութիւնները պարագաներու համաձայն — նոյն իսկ երբեմն գուցէ բռնութեամբ։

Հայ հին վանքերու վրայ մենք երբեք պէտք չէ մոռնանք ներկայիս տիրող կանոնադրութիւններու, յարաբերութիւններու եւ սովորութիւններու համաձայն։ Վանքերը կը միանային ու կը բաժնուէին, միաբանները վանքէ վանք կը յաճախէին ու կ'անդամակցէին· առաջնորդները վանքէ վանք կ'անցնէին կա՛մ իրենք առաջնորդ եւ կա՛մ լոկ միաբան։

Մինչ 1309ին եւ 1335ին գրուած Յիշատակագրութիւնները կը հաստատեն թէ Փոս վանքը գրուած է «ընդ հովանեաւ Ս· Աստուածածնի եւ Ս· Գրիգոր Լուսաւորչի», 1319 տարւոյ Յիշատակագրութիւն մը գայն

© National Library of Armenia

կը դնէ «ընդ հովանեաւ Կաթուղիկէից եւ սուրբ Նշանին» (համմա. վարը)։ Իսկ Յիշատակագրութիւններու մէջ, զորոնք ահա պիտի կցեմ, վանքի առաջնորդ կը նշանակուին Կոստանդին, Հայրապետ եւ Սահակ։

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա. Արդ ես ողբալիս եւ հոգւով մեռեալս անուն Գրիգոր կոչեցեալ, վիճակն մատաղ եւ գրչաւ աղաչեմ զամենեսեան չլինել մեղադիր խոչորութեան գրոյս, զի թէպէտ ես մճուճ (?), բայց տարիս զառն, զի անաւրէնք յամենայն կողմանց գերեցին զաշխարհս Կիլիկեցւոց, զի թագաւոր ոչ գոյր եւ իշխանք անհնազանդ իրիրացս, մինչ զի Աստուած կանխեաց եւ թագաւոր ետ եւ սակաւ մի խաղաղացաւ յայս գառն ամիս։ Ես անհանգիստ ի տեղիս տեղիս փոխելով աւարառեցի զգիրս յընդիր աւրինակէ յանապատիս Փոս[28] կոչնդիր աւրինակէ յանապատիս Փոս[28] կոչեցեալ ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին իս եւ այլ... սրբոց եւ ի մէջ... աւոր եղբարց եւ յընդիր առաջնորդի, որ զպէտս մարմնական անթերի պահէր եւ յորդորէր ի գիրս եւ զայն որ առաջին գիրն եւ գծագիրկն զարդարեաց եւ զամենեսեան, որ ազնական են լեալ եւ որ հակառակ լեալ են եւ ինքն գիտէ, զի խիստ ոյժ լինէ հասոյց եւ այն ի չարէն էր...։ Եւ է թուականս ՈՀԱ — 1222 — եւ կաթողիկոս Հայոց Կոստանդին եւ թագաւոր Փիլիպպոս յայսմ ամի հաստատեցան յաթոռս։ Գրիտոս Աստուած ըստ կամաց իւրոց հաստատուն պահեսցէ (Յովսէփեան, Յիշատ. Զեռ., Ա., էջ 817—818)։

Բ. (Մաս մը) ՋՃԸ — 1309 թուականիս Հայոց գրեցաւ սուրբ Աւետարանս յաշխարհիս Կիլիկեցւոյն յուխտս Փոս կոչեցեալ ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին եւ սուրբ Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ ի թագաւորութեան Աւշնի եւ ի կաթողիկոսութեան Տն. Կոստանդեայ, որք յայսմ ամի աքսորեցին զմեզ ի կղզւոյն Կիպրոսի վասն ոչ հնազանդելոյ ազանդիցն Քաղկեդոնի. մասն մի գրեալ դելոյ ազանդիցն Քաղկեդոնի. մասն մի գրեալ էր Յովաննէս քահանա... եւ այլս աւարտեցաւ ի վայելումն մաքրամիտ եւ ընտիր կուսակրաւն քահանայի Պետրոսի...։ Մաղթեմ ընթերցողացդ եւ ես կրկնակաւոր գրաւղս Հայրապետ յիշել եւ զիմ անարժանութիւնս... (Սիւրմէեան, Յուց. Հալէպի, Ա., էջ 94· Խաչիկեան, Ժդ. դարի հայ. Զեռ. Յիշատ., էջ 62—63)։

Գ. Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվ. Հայոց ՋԿԸ (1319) ի հայրապետութեան Տեառն Կոստանդիա եւ ի թագաւորութեան Հայոց Աւշնի, ի յանապատս որ կոչի Փոս, ընդ հովանեաւ Կաթուղիկէից եւ Սուրբ Նշանին, ի խնդրոյ պատուական եւ ճգնաղգեաց քահանայ Պաւղոսի, վասն զի բազում փափաքանօք եւ ըղձալի սրտիւ ետ զսա գծել եւ նկարակերտել ի յիշատակ իւր եւ ծնօղաց իւրոց։ Արդ աղաչեմ զամենեսեան որ ընթերնուք զսա, յիշեսջիք զվերոյգրեալ քահանայ, յիշեսջիք Տէր ողորմեսիլ եւ գնջիցեալսն սորա, զԱաչեր հայրն եւ զմայրն եւ գհաւերեղբայրսն իւր գԳրիգոր եւ զԹորոս եւ գՅովսէփ եւ զվասիլ եւ զամենայն ննջեցեալսն սորա։ Յիշեսջիք աղաչեմ եւ զմանկտգին քահանայ զՅովհաննէս, որ աշխատեցաւ ի կոկել թղթոյդ։ Նա, յիշեցէք աղաչեմ զամենայն բնակիչս սրբոյ ուխտիս Փոսոյ զքահանայս եւ զկրաւնաւորսն, որք այժմ են եւ որք ննջեցեալքն են եւ որք գկնիք գալոցն են, եւ գշնողքն սուրբ եկեղեցւոյս եւ ուխտիս եւ զմխարանեալսն ի սա։ Վերջոյ ամենեցդ լեմ խոնարհիւք աղաչեմ բաշխեցէք եւ լինիմ փշրանս։ յիշելով զամենայն եղկութեանց սրտիս, զյցեալս զամենայն չարեօք, զԱժանիս, զյցեալս զամենայն չարեօք, զԱժանիս, զվանսս գրաւղ սորա եւ գիւթիւլ հայրն իմ եւ զմայր եւ գհաւերեղբայրսն իմ...։

Արդ գրեցաւ սա յաստղնորդութեան վանիցս Կոստանդեայ եւ Հայրապետի փակալի սրբոյ տաճարիս...։

Արդ աղաչեմ յիշել ի Տէր զՅովհաննէս, զկարապետ, զԳրիգոր, զԿոստանդին, որ աշխատեցան յդարկէն եւ Աստուած յիշողացդ ողորմեսցի (Հանդէս Ամսօրեայ, 1924, էջ 516—517 եւ Խաչիկեան, ԺԴ. Դարի հայ. Զեռ. Յիշատ., էջ 160)։

Դ. Ստեփանոս գրիչ կ'արտագրէ Նարեկ մը ՋՀԳին — 1324 — ի հռչակաւոր անապատն որ կոչի Փոս ի հայրապետութեան Տեառն Կոստանդեայ Դրազարկի եւ ի թագաւորութեան Հայոց Լեւոնի եւ յառաջնորդութեան Հայոց Լեւոնի եւ յառաջնորդութեան Տեառն Յակոբայ եւ ի հայրապետութեան Տեառն Յակոբայ եւ ի հայրապետութեան Տեառն Յակոբայ եւ ի հայրապետ

իւր զՅակոբ եւ զորդիան իւր զՄարաիրոս եւ զՅովանէս եւ զամենայն ազգատոհմն իւր:

Աղաչեմ եւ ես Յովանէս մեղաւոր ծառայս Աստուծոյ, որ զդիրս գրեցի ըստ իմում կարի, չլինել մեղադիր, զի այս չափ էր կար մեր... (Խաչիկեան, ԺԴ. Դարի հայ. Ձեռ. Յիշատ., էջ 279):

82. Ս. ՓՐԿԻՉԻ ԱՆԱՊԱՏԸ

Սկեւռայի եկեղեցիէն տարբեր վանք է եւ մերձ Պապիռոն բերդի: Զեմ կարծեր թէ կարելի ըլլայ զայն Մլիճի հետ նոյնացնել, բայց հաւանօրէն անոր մէկ մասը կը կազմէր (Ալիշան, Սիսուան, էջ 75—76): Կը գտնուի Զանատը բերդէն մէկ ժամ հեռու Տէյիրմէնտեռեսի կոչուած գժուարակոխ կրճին մէջ, ուր գահաւանդի մը վրայ կը գտնուին «ինացորդք վիմափոր խցկանց մենաստանիս, յոր տանի սրահակ մը իբր տասն ոտնաչափ եւեթ լայնութեամբ»: Մատուռն որ այսօր ալ բաց է տանիքէն կանգուն է, երեք կողմանէ անմատոյց է սեպ ժայռերու վրայ կանգնած ըլլալով եւ մուտք ունենալով միայն հիւսիսէն: Տեղը այժմ կը կոչուի Քիլիսէ բօղազը կամ Քէչէլ բօղազը: Շինուած է 1242—1250 թուականներուն հրամանով Կոստանդին Թագաւորահօր եւ Ջանբերովը Թագէոսի լինչպէս կը յայտնէ հետեւեալ արձանագրութիւնը, զոր պիտակով կը կարդայ Հ. Կղեմէս Սիպիլեան եւ զոր կը հրատարակեն Հ. Ալիշան, Հ. Տաշեան եւ Լոման: Ահա այդ արձանագրութիւնը՝

1. *Ի թուին ՈՂԱ. (ՈՂ ատոյգ, բայց Ա. տարակուսական, զի որոշ չէ, կրնայ Ա.—Թ. ըլլալ)*
2. *չինեցաւ տաճարս սուրբ Փրկչին եւ առնապատս հրամանաւ եւ ծախիւք Թգ·հաւրն Կոստ. իւր տուն ագաւթից*
3. *ըստ Տեառն հրամանի: Թէ որ ոչ առնու գիտէ իւր եւ գա զկնի իմ չէ ինձ արժանի. կամ Որ սիրէ գուսար եւ զդուսար իւր չէ*
4. *ինձ արժանի: Աղր սա բազում անգամ ի մահ եղեալ զանձն վասն Հայոց աշխարհի եւ հաստատութեան*
5. *եկեղեցեաց: Ըստ այնմ Հովիւ քաջ զանձն (իւր) գնէ ի վերա ոչխարաց: Եւ ըստ Պաւղոսի Թէ Այնչափ սիրեաց*
6. *Աստուած զաշխարհս մինչեւ զՈրդին իւր մխածին ետ, սպէս եւ կամաւք Հոգւոյն*
7. *վասն հաւատացելոց եւ ինքն սիրեաց զմիս*
7. *յնտնալ ընդ անձին եւ ընդ Աստուծոյ խաւսելով ըստ այնմ Թէ Զանաւրէնութիւնս իմ պատմեցից եւ հոգացայց վասն մեղաց իմոց եւ Թէ Բա*
8. *րի է նստել լուռ եւ միայն ի տան, տալ հոգս զբերան. զի կա յոյս: Արդ ունէր սա Ե որդիս եւ Գ դուսար: Զմի որդին Աստուծով Թգ. եցոյց Հայոց*
9. *զպանծալին զգեղապէչն եւ զլին առաքինութեամբ զՀերուս եւ զի որդին զիարսեղ արքեպ. Թգ.ութեան եւ զԳ որդին սպարապետ և զԴ*
10. *որդին Աւշին պայլ եւ զերբորդն Լեւոն իշխանաց իշխան եւ զՄարզպարիս (դուսար յԺԲ տիս) նա յարդարէ իմ (արգա... Թագաւոր) ութեան*
11. *եւ զՄաւիսանի ամուսնացուցանէ զնդ Թգ.ին Կիպրացոց, իսկ զԳ որդին պարոնութեան պայլին Կիպրոսի որ է տէր Պերութի եւ Յոպպէի:*
12. *Արդ ես նուաստս վարդապետաց Թագէի ձեռնասուն որդի գոլով Հայոց Թգ.աւրն եւ հրամայեաց մերում արգութեան սկիզբն առ-*
13. *նել այսմ անապատիս վասն անձին իւրոյ ի բաց ելանել ի սաորաքարչութենէ կեանցաղոյս եւ վասն հոգւոյ հոգալ*
14. *Եւ ես հնազանդ կամաւք կատարեցի գհրամայեալն ինձ եւ ի յանդ ելի միայնարանս: Արդ ազաչեմ զամենեսեան*
15. *վասն Աստուծոյ սրք հանդիպիք կամ բնակիք աստ գյառաջասացեալ իշխանաց իշխան գԹգ.ահայրն Կոստ. յիշեսջիք*
16. *ազաւթիւք (առ Տէր) հանդերձ որդւովք եւ զարմիւք եւ գմերս նուաստութիւն, գի բազումս տառապեցա*
7. *թէպէտ եւ ծախքն արքունական էր, այլ տեղս գժուար եւ ես ցաւոտ անձամբ, վասն յուսոյ եւ յարութեան*
18. *յաւժար կամաւք աշխատէի. ազաչեմ անտես չառնել գմիանձն (...ա)նապատիս (ի Քրիստոս)*
19. *եւ տէր Յիսուս ամենեցուն ողորմեսցի, ամէն (Հանդ. Ամս. 1901, էջ 310—311. Ալիշան, Սիսուան, էջ 75 եւ 76 Lohmann Ernst, Im Kloster zu Sis. Ein Beitrag zu der Geschichte der Beziehungen zwischen dem Deutschen Reiche und Armenien im Mittelalter, Striegau 1911, էջ 20, համմ. Ա.ճառեան*

Անձնանուններուն Բառարան, Բ. հատ., Երեւան 1944, էջ 246—247):

83. Ս. ՓՐԿԻՉ ԿԱՄ ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ ՎԱՆՔԸ

Արտաքոյ եւ հեռի ի քաղաքաւանէն — Զէյթունէն — ժամու եւ կիսով եւս յԱտուածածին վանից ի հարաւոյ արեւելից յատուածածին վանից ի հարաւոյ արեւելից յանուանեալ Իլիճէ հովտին[29], ուր ջերմուկք կամ Ամենափրկիչ[30]... ըստ աւանդութեան տեղացւոցն բարգաւիմեալ առաքելոյ հիմնեցաւն Բարդողիմէոս առաքելոյ հիմնեալ է զեկեղեցին (Սիսուան, էջ 187): Ինձ ճիճեան երկու ժամ հեռու կը գնէ Զէյթունէն, որ Ալիշանի ըսածէն մեծ տարբերութիւն չունի (համմ. Նոր Հայաստան, էջ 376, Dashian P. J. դարձեալ՝ Կիլիկիա, էջ 332. Das Hochland Ulnia oder Zaitun, Ալիշան վէրեան Յ., Ուլնիա, կ.պ. 1884, էջ 16—17. Մասիս, 1868, թ. 846 եւ 871. Արձագանգ, 1885, էջ 246):

Այս վանքին կը հայիւն Շինեցաւ սուրբ Փրկիչն, որ ի Զէյթուն ի թուականութեանս հայկազանց քսան յորելենից քառակ ինդոսի (Համամճեան, Յուց. հայ. Ձեռ. Գազաթիայի թ. 26):

84. ՔԱՐԱՇԻՒՈՒ ՎԱՆՔԸ

Սեւ լերան վանքերէն է Քարաչիւու վանքը[31], որուն մասին ծանօթութիւններ կը պակսին, բայց անունը հռչակուած է եւ անմահացած Սարգիս Շնորհալի վարդապետի կաթ. Թղթերու մեկնութեամբը:

«Երիցս երանեալ եւ ճշմարտակէր հոգի սուրբ վարդապետն Սարգիս եւ կատարեալ պուետիկոսն» (Հայսպատում, Բ., էջ 318). ԺԲ. դարու հայ մեծագոյն մեկնարանները կ՚ըսէն է: Անոր ծննդավայրը, նաեւ ծնողքն եւ ծննդեան թուականները չենք գիտեր: Բայց ծանօթ ենք թէ նախապէս կարմիր վանքի մէջ ուսած է Սահմանոս վարդապետի մօտ ընկեր ունենալով Իգնատիոս վարդապետը, որ Ղուկասի Մեկնութիւնը կը յօրինէ: Անոր զարգերէն էին նաեւ զոյգ պահլաւունիները՝ Գրիգոր եւ Ներսէս Շնորհալի:

Սարգիս ներանձնական կեանքի նուիրուած անձ էր եւ «զամենայն ժամանակս իւր եւս զկեանս իւր ի խոհումն գրոց» (անդ, էջ 223): Կարմիր վանքէն հեռանալով՝ կը քաշուի Քարաչիւու վանքը եւ հոն եւս կը մեռնի (անդ, էջ 323, համմ. Զարբհանէլեան, Պատմ. հայկ. հին Դպրութեան, Ա., էջ 644):

Կիրակոս Գանձակեցի կը հաղորդէ՝ «Եւ այլ ոմն վարդապետ Սարգիս անուն աքանչելի ի վանքն որ կոչի Քարչիւու, արար մեկնութիւնս եօթանեցունց թղթոց կաթուղիկէից նախերգանքօք եւ յորդորակօք եւ ընդարձակ եւ առատ ճառիւք» (Պատմ., էջ 64):

Այնպէս կը թուի թէ Սարգիս Շնորհալի իր այս մեկնութիւնը — կաթ. եօթը թղթերու — սկսած է Կարմիր վանքի մէջ եւ աւարտած 1166ին Քարաչիւու վանքի մէջ:

Մեկնողական գրքի մը ամէն յատկութիւններով օժտուած է գիրքը, բայց չատ ընդարձակ բոնուած է: Հետեւած է Ս. Հայրերու ուղղութեան եւ անոնց գրութիւններէն օգտուած: Ինքը իր երկին յառաջաբանին մէջ պարզած է իր նպատակը եւ յարակից հարցերը: Դարձեալ ինքը հասու ըլլալով՝ որ չատ ընդարձակ է իր գրութիւնը զայն համառօտած է: Անկէ բաւական թուով ձեռագիրներ հասած են մեզի: Նախնագոյն երկու դիրներ հասած են 1861ին անոր ծագկաքաղ աշխարհարար թարգմանութիւնը լոյս տեսած է:

Այնպէս կը թուի թէ Քարաչիւու վանքը կանխագոյն Աւորտան վանք եղած է եւ ապա Հայերու ձեռքը անցած կամ մեծ թուով հայ միաբաններ ունեցած... «Վարդապետս Սարգիս... եւ գկեանս իւր ի խոհումն գրոց եւ գիս... եւ գկեանս իւր ի սուրբ ուխտն ճգնաւորաբար բնակութիւն իւր ի սուրբ ուխտն ճգնաւորաց որ եւ յատորի լեզուն Քարաչիւու կոչի. անդ աւարտեաց զառաւաժային մատեանս» (Յովսէփեան, Յիշատ. Ձեռ., Ա., էջ 297—304):

85. ՓԵԼԵԳԱԿԱՆ ՎԱՆՔ

Կիլիկիոյ վանքերու չարքին մէջ կը հանդիպինք այս անունով վանքի մը, եթէ նոյն չէ այն վանքի հետ, զոր Բարձր Հայքի մասին գրած առենս նկատի առած

---

[29] Շէհիրճիկ քաղաքիկի մերձ է Ս. Փրկիչ վանքը, որ նախապէս մատուռ մը կ՚ունենայ եւ ապա դիմելով պատկ դեղեցիկ եկեղեցի մը, որ սակայն 1895ին թուրքերու կողմէ կրակի ճարակ կ՚ըլլայ (Գալուստեան, Մարաչ, էջ 108—110. համմ. Խրիմեան, Բնաչխ. Բառարան, Ա., էջ 777):

[30] համմ. նաեւ Զէյթունի մը Զէյթունի անուանեալ ուր ներկայէն, էջ ԺԱ—Ի, նմանապէս Սիսուան, էջ 184—185:

[31] Իսկենտրունի ծովածոցին հանդէպ Հասանպէյլի եւ էյպէյլիի մէջտեղ, ձիպէշ-նուր կոչուած մայրաքաղաքեան լերան կուշտին (Բիւզ. 1901, թ. 1574):

© National Library of Armenia

եմ (Սիսուան, էջ 66 եւ Ոսկեան, Բարձր Հայքի վանքերը, Վիեննա 1951, էջ 225) [32]:

86· ՓՈՆՈՒԶԻ Ս· ԿԱՐԱՊԵՏԻ ՎԱՆՔԸ

Ս· Կարապետի վանքը[33], *որ սովորաբար իր գտնուած վայրին պատճառով կը կոչուի Փոնուզի վանք, Զէյթունէն 7 ժամ հեռաւորութեամբ բարձր ապառհարթի վրայ Դրախտիկ լերան ստորոտը Փոնուզի մերձ հիմնուած է (Գալուստեան, Մարաչ, էջ 109, համմա· Կիլիկիա, էջ 345):*

Հայ ճարտարապետութեան յաջող դրոշմը ունի իր վրան, բայց ցաւալի է որ չէնքերուն նկարագրութիւնը մեզի չէ հասած, նաեւ անոր կեանքը կը մնայ անծանօթ: Այժմ աւերակոյտ է: Առաջնորդներէն ու մխիթարներէն են քալբալ Նիկողայոս եպ. Դաւթեան-Խորխոռունի եւ Բարթուղիմէոս Վ. Թազաճեան (անդ, էջ 74—77): Հին առաջնորդներէն է Ղուկաս վարդապետը (Սիսուան, էջ 193):

Վասիլ 1588ին կը գրէ ճաշոց մը· «Արդ գրեցաւ սա ձեռամբ մեղսակարգ անիմաստ եւ փծուն գրչի Վասիլ սուտանուն եպիսկոպոսի ի թվին Հայոց ի ՌԼԶի ի կաթուղիկոսութեան Ազարիա կաթողիկոսին եւ յեպիսկոպոսութեան տէր Խաչատուրի ի գեղաքաղաքն ի Ֆըռնաւս ի դուռն սուրբ Կարապետին եւ սուրբ Նշանին...» (Սիրմէեան, Յուց· հայ· Ձեռ· Հալէպի, Ա·, էջ 232):

Դարձեալ՝ ի դուռն Ս· Կարապետին ի գիւղաքաղաքն Ֆռնաւս ի կաթողիկոսութեան տէր Ազարիայ քալ բարունապետին եւ յեպիսկոպոսութեան տէր Խաչատուր արքեպիսկոպոսին եւ տէր Յակոբ եպիսկոպոսին եւ տէր Թորոսին կը նորոգուի 1287ին գրուած Աւետարան մը (Ակինեան Հ· Ն·, Հաւաք· Յիշատ· էջմ· 1970):

Հ· Հ· ՈՍԿԵԱՆ

---

[32] Համմա· Զամչեան, Պատմ· Հայոց, Գ·, էջ 310 եւ 341 եւ էջ 195 յանկը, ուր կայ ի Խորճեան:

[33] Զէրմուկի մօտ — անոր արեւմտեան կողմը — վարդավառին շատ ուխտաւորներով այցելուած վանք էր Ս· Կարապետի վանքը (Գալուստեան, Մարաչ, էջ 109· Փոնուզի եւ այս չրջաններու վանքերու մասին համմա· նաեւ Բիւզանդիոն, 1901, Թ· 1574 եւ Dashian P. J., Das Hochland Ulnia oder Zaitun էջ 18—28 եւն):

ՅՈՒՅՑ ՀԱՅԵՐԷՆ ՉԵԹՈՓՈՒԱԾ ՆԻԿՈՄԻԱՑԻ Ի ԿԻՊՐՈՍ

ՑՑԺՄ ՓՈԽԸԳՐՈՒԱԾ ԸՆԹԻԼԻՍ, ԿԹՈՂԻԿՈՍԸՐԲՆ

(Շարունակութիւն:)

51.
ՇԱՐԱԿՆՈՑ

Հին Թ· 51: ԺԴ· դար:

ԹՈՒՂԹ՝ 366: — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ 13 × 10,4 հմ·: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասիւն: — ՆԻՒԹ՝ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ կաշեպատ տախտակ: — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՅ ՊԱՀՊԱՆԱԿ՝ չկայ: — ՀԱՆԴԱՄԱՆԴ՝ բաւական լաւ· տեղ տեղ խոնաւութիւն կրած եւ ցեցակեր: Դատարկ՝ թղ· 364—366: — ԳԻՐ՝ բոլորգիր: — ՆԿԱՐ՝ եւն չկան: — ԽՈՐԱԴԻՐԴ՝ կաբմիր: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ԺԴ· դար: — ՏԵՂԻ եւ ԳՐԻՉ՝ անծանօթ:

Մատեանս է Շարակնոց· կը նշանակեմ·

1· Թղ· 3ա· *Կանոնիս Ծննդեան Ս· Աստուածածնին: Երգեցէք որդիք···:*

2· Թղ· 225ա· *Օրհնութիւններ Յարութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:*

3· Թղ· 346բ· (Գր· Լուսաւորչի) *Այսօր զուարճացեալ ցնծայ եկեղեցի· Ա—Ք: — Լերինք ամենայն···:*

4· Թղ· 351ա· *Արեւելք գերափին···: Ա—Ք:*

5· Թղ· 354բ· *Աստուած անեղ անժամանակ···: Ա—Ք: Ես ասացի (ի) վերանալ յինէն···: Արարիչ եւ մարդասէր···:*

6· Թղ· 360բ· (Ս· Սարգսի) *Ամենասուրբ Երրորդութեանն ընտրեալ ծառայ···: Ի յանսահման ծովէն···: Մանկունք· Նոր Սիոնի···: (Ս· Նիկողայոսի) Հիացան անմարմինքն···: (Ի Յոհաննաբաքացին) Յաւուրց վերջին ժամանակաց···:*

Ձեռագրիս սկիզբն եւ վերջը մի մի թղթեայ պահպանակ մէջին մեսրոպեան փոքրագիր երկաթագրով· կը լրանդակէ Ծնընդոց գրքէն Աբրահամու պոհը:

«Ձիշատակարանին մէկ փոքր մասն միայն կայ, սրմէ կը հասկցուի թէ Յովհաննէս երէց մ'է գրողը», Թագուրեան:

52.
ՇԱՐԱԿՆՈՑ

Հին Թ· 60: ԺԵ· դար:

ԹՈՒՂԹ՝ 361: — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ 11,5 × 9,2 հմ·: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասիւն: — ՆԻՒԹ՝ մագաղաթ (թղ· 1—241) եւ թուղթ (թղ· 242—361): — ԿԱԶՄ՝ կաշեպատ տախտակ: — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՅ ՊԱՀՊԱՆԱԿ՝ 1 թուղթ բոլորգիր, մասն Ծննդոց: — ՀԱՆԴԱՄԱՆԴ՝ լաւ, կազմալոյծ: — ԳԻՐ՝ բոլորգիր: — ԽՈՐԱՆ՝ չկայ: — ԿԻՍԱԽՈՐԱՆ՝ 3ա, 32բ, 179ա (բազմագոյն, յաջող): — ՆԿԱՐ՝ 10ա (Աւետումն): — ՋԱՐԴԱԳԻՐԴ ԵՒ ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴԴ՝ գեղեցիկ: — ԽՈՐԱԳԻՐԴ՝ կարմիր: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ԺԵ· դար: — ՏԵՂԻ՝ Աղբաւա՞ր: — ԳՐԻՉ՝ Հայրապետ աբեղայ:

Մատեանս է Շարակնոց, ուր կան ի մէջ այլոց·

1· Թղ· 3ա· *Երգեցէք որդիք Սիոնի···:*

2· Թղ· 5բ· *Կանոնիս Յովակիմայ եւ Աննայի:*

3· Թղ· 32բ· *Մեծացուցէք հաստարակաց կարգ(աւ):*

4· Թղ· 123բ· *Յոհաննու Աւետեցոյ Մ(ան)կ(ունք) Դ.Ջ. Ծագումն արեւու արեւելեան ճառագայթ···,*

5· Թղ· 256բ· *Կանոն Թադէոսի առաքելոյն: Դ.Ջ. Այսօր ցնծայ խրախճանապէս եկեղեցի···: Այսօր ժողովք նահապետաց···: Տ. Որ միշտ յերկինս···: Մկ· Սա· Աննժամանակ ծնունդ որդի···: Ձ.Ձ. Ճշմարտութեան բանին քարոզ···:*

6· Թղ· 345ա· *Աւրհնութիւնք Յարութեան: — Վերջաւորութենէն թղթեր լինկած:*

Ցիշատակարանի. 1· Թղ· 101ա· Զթափուրս ի բարեաց գործոց եւ զվարքիս ի մեզաց տեսակաց զրպմամէջը հոգիս, սուրբ Կարապետ Հայրապետ գծագրող Շատանուն աբեղայ Հայրապետ աբեղայ Քրիստոսի. եւ Աստուած ողորմի ասացէք Մինասենց Թումայեն քենոյն իմ. եւ ծնօղացն մերոց· զի եւ ձեզ ողորմեսցի Քրիստոս. ամէն:

2· Թղ· 2բ (այլ գրչէ)· *Տէր իմ Յիսուս Հաւր մխածին, որ բարեբացար ի վայս խաւին, գՄարըան յիշեայ յազի(ն) գրախ(ա)ին, որ գնեց զայս Շարակնոցս ի Համբեկի սարկաւագ Խաչատուրէս· յիշատակ եաւր իւր ծընօղացն ի Սահեանոս արեղան ի թ(ուա)կ(ա)ն(ին) Հայոց ՌԼ (1581) ի կոպտոս կղզին, վկայութեամբ քրիստոնէից:*

53.

Հին Թիւ 54: ՌՃԺԳ = 1664:

ՇԱՐԱԿՆՈՑ

ԹՈՒՂԹ՝ 294: — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ 15 × 10 հմ·: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասիւն: — ՆԻՒԹ՝ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ կաշեպատ տախտակ: — ՄԱԳԱՂ· ՊԱՀՊԱՆԱԿ՝ չկայ: — ՀԱՆԴԱՄԱՆԴ՝ լաւ· սկիզբէն եւ վերջէն թղթեր լինկած: — ԳԻՐ՝ նոտրագիր: — ԽՈՐԱՆ՝ չկայ: — ԿԻՍԱԽՈՐԱՆ՝ թղ· 6բ, 46ա, 55ա, 195բ, 233բ: — ՋԱՐԴԱԳԻՐԴ ԵՒ ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴԴ՝ պարզ: — ԽՈՐԱԳԻՐԴ՝ կարմիր: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ 1664: — ՏԵՂԻ եւ ԳՐԻՉ՝ անծանօթ:

Մատեանս է Շարակնոց· սկիզբէն եւ վերջէն թղթեր լինկած· այժմ կը սկսի·

1· Թղ· 1ա· *Կանոն Յովակիմի եւ Աննայի: Որ նախմաց···:*

2· Թղ· 251բ· *Կանոն համօրէն Ննջեցելոց: Օրհնեալ ես դու Քրիստոս···:*

3· Թղ· 269ա· *Երգ Աբեւագալի:*

4· Թղ· 270բ· *Երգ Գ· Ժամու աւուրն գինի Ղազարմաճին· Օրհնեմք զքեզ···: Ընդ մէջ թղ· 272 եւ 273 թուղթ լինկած: Օրհնութիւնք Յարութեան· սկիզբը պակաս:*

5· Թղ· 289ա· *Անճինք համաւրէն Ննջեցելոց: Աստուած անեղ···:*

6· Թղ· 292ա (այլ գրչէ)· *Կանոն Ս· Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչի: Այսօր զուարճացեալ ցնծայ եկեղեցի: Տունք Ա—Ր:*

7· Թղ· 294բ· *Երգ խնկարկութեան Պատարագի: Յայս յարկ···: Վջ· պակաս:*

ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ· 1· Թղ· 291բ (Այլ անվարժ գրչէ)· *Փառք··· Արդ գրեցաւ Շարակնոց ի թվին· ՌՃԺԳ (1664) գերեց Պետաց հի(ն)կա(պ)ան աւրը ||||||* (տողեր անընթեռնելի, վանդի քերուած եւ ջնջուած:

54.

Հին Թիւ 9: 1670:

ՇԱՐԱԿՆՈՑ

ԹՈՒՂԹ՝ 459: — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ 30 × 20,7 հմ·: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասիւն: — ՆԻՒԹ՝ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ կաշեպատ տախտակ: — ՄԱԳԱՂ· ՊԱՀՊԱՆԱԿ՝ չկայ: — ՀԱՆԴԱՄԱՆԴ՝ լաւ: Դատարկ՝ թղ· 457—458ա, 459ա—բ: — ԳԻՐ՝ խոշոր բոլորգիր: — ԽՈՐԱՆ՝ չկայ: — ԿԻՍԱԽՈՐԱՆ՝ 2ա: — ՆԿԱՐ, ՋԱՐԴԱԳԻՐԴ, ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴԴ՝ չկան: — ԽՈՐԱԳԻՐԴ՝ կարմիր: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ 1670: — ՏԵՂԻ՝ Լաւօշա: — ԳՐԻՉ՝ Յովհաննէս եպ·:

Մատեանս է Շարակնոց· ուր կան՝

Թղ· 2ա· *Կանոնիս Ծննդեան Ս· Աստուածածնին· Երգեցէք···:*

Թղ· 456բ· *Մեծացուցէք Հրեշտակաց: Աթոռ անճառ բանին Մարիամ բարձօղ բարձրելոյն···:*

Թղ· 458բ (այլ գրչէ) բոլորակ· *Չորս եղանակներն եւ ԺԲ· կենդանակերպք: Այս*

© National Library of Armenia